

Roșu...în pană: conversație nocturnă cu un om demn(?) de dispreț

Red...in „Traps”: a Nocturnal Dialogue with a Contemptible Man

Daniela STANCIUC¹

Rezumat: Absurdul este parte a lumii noastre, impregnând-o uneori până la refuz, construindu-și propria existență și propriile reguli, departe de pragmatismul și de legile universale ale realității. *Ce este dreptatea? Ce este vina? Cine înfăptuiește dreptatea și cine va fi condamnat?* Alfredo Traps, un comis-voiajor a cărui mașină rămâne în pană, înnoptează în casa domnului Werge, un judecător pensionat. Aici se găsesc Judecătorul, Procurorul, Avocatul și Pilet – călăul. Traps va fi atras într-un joc de societate bizar: *jocul nostru constă în a pune în scenă, seară de seară, vechile noastre profesii. Ne jucăm de-a Tribunalul*. Treptat, comis-voiajorul intră în rolul Acuzatului – singurul rol rămas liber – și își deoalează viața, faptele, greșelile. *Poți fi oare judecătorul semenilor tăi?* – (se) întreabă starețul Zosima într-una dintre cele mai frumoase spovedanii din literatura universală. Piesa de teatru *În pană* a dramaturgului elvețian Friedrich Dürrenmatt este construită pe fundamentul central, conturat ludic și aproape grotesc, al Dreptății și al Vinovăției – o dreptate înfăptuită printr-o justiție neobișnuită, personală și inventată. *În pană* este, deopotrivă, o poveste despre felul în care se raportează Judecătorul la vinovăția omului din fața sa, dar și la propria vinovăție. Perspectiva Judecătorului asupra Dreptății, a Vinovăției și a Omului este reliefată magistral și de Krzysztof Kieślowski în filmul *Roșu* – parte a splendidei trilogii *Trei culori*, având în centru povestea lui Joseph Kern – un judecător pensionat; acesta i se destăinuie uneori tinerei sale prietene, Valentine, căreia îi vorbește despre eroare judiciară și mai cu seamă despre actul suprem de vanitate: a decide ce reprezintă ori nu Adevărul. Pornind, așadar, de la piesa de teatru radiofonică a lui Friedrich Dürrenmatt și continuând cu ultima parte a trilogiei *Trei culori*, prezenta lucrare își propune a contura două perspective distincte asupra dreptății și vinovăției – perspective văzute prin ochii celui chemat a înfăptui dreptatea, creionate dintr-un unghi îndepărtat și neconvențional, dar care oglindește viu lumea noastră.

Cuvinte cheie: judecător, condamnare, adevăr, dreptate, vinovăție.

Abstract: The absurd is woven into our world, at times saturating it, shaping its own existence and rules, far from the reach of pragmatic reality and its laws. What is justice, and what is guilt? Who administers justice, and who is condemned? Alfredo Traps, a traveling salesman whose car breaks down, spends the night in the home of Mr. Werge, a retired

¹ Judecător, Judecătoria Iași. Adresă de e-mail: danielaastanciuc@gmail.com.

judge. There he encounters the Judge, the Prosecutor, the Defense Attorney, and Pilet—the executioner. Traps is drawn into a strange parlor game: „Our game consists of reenacting, night after night, our former professions. We play at being a Court”. Gradually, the salesman takes on the role of the Accused—the only role left—and begins to unveil his life, his deeds, his faults. „Can you truly be the judge of your fellow men?” asks Father Zosima in one of the most moving confessions in world literature. The play „*Traps*” by the Swiss playwright Friedrich Dürrenmatt is built around a central theme—playfully and almost grotesquely framed—Justice and Guilt. Here, justice is carried out through an unusual, personal, and invented system. „*Traps*” is, above all, a story about how the Judge confronts both the guilt of the man before him and his own. The Judge’s perspective on justice, guilt, and humanity is also masterfully explored by Krzysztof Kieślowski in the film „*Red*”, part of the magnificent „*Three Colors*” trilogy. At its center is the story of Joseph Kern, a retired judge. At times, he confides in his young friend Valentine, speaking to her of judicial errors and, above all, the ultimate act of human vanity: deciding what does—or does not—constitute Truth. Therefore, starting from Friedrich Dürrenmatt’s radio play and continuing with the final part of the „*Three Colors*” trilogy, this study aims to outline two distinct perspectives on justice and guilt—perspectives seen through the eyes of those called to administer justice. These viewpoints are depicted from a distant and unconventional angle, at times unsettling, yet they reflect our world with unflinching clarity.

Keywords: judge, conviction, truth, justice, guilt.

1. În pană: jocul de-a Tribunalul

Alfredo Traps, un comis-voiajor a cărui mașină rămâne în pană, înnoptează în casa domnului Werge, un judecător pensionat. Aici se află Judecătorul, Procurorul, Avocatul și Pilet – călăul. Traps va fi atras într-un joc de societate bizar: „jocul nostru constă în a pune în scenă, seară de seară, vechile noastre profesii. Ne jucăm de-a Tribunalul”².

Un Tribunal insolit și (im)parțial, străin de formalismul judiciar și de impozanta solemnitate a ședințelor de judecată se conturează, iată, în paginile fascinantei piese de teatru a dramaturgului elvețian Friedrich Dürrenmatt; limbajul fad și atmosfera ternă sunt înlocuite de o revelatoare sinceritate, supoziția fiind transformată în acuzație iar vinovăția – în deziderat: „...modul nostru de lucru vă este cu totul străin. Vedeți dumneavoastră, noi cei patru de la masă suntem pensionați și ne-am dezbatut de inutilele formulare, protocoale, legi și alte hârtoage împovărătoare de la tribunal. Noi judecăm fără să ținem cont de legile indispensabile cu aliniatele lor gratuite”³.

Liniștea serii cuprinde, încet, casa izolată. Între zgomotul tacâmurilor și al paharelor de vermut, whisky și vin de Bordeaux se decretează sentințe și se rostesc adevăruri tulburătoare. Traps este oaspete și prieten, așezat la masă laolaltă cu Judecătorul, Procurorul și Călăul la un ospăț pantagruelic care celebrează însuși Acuzatul: Acuzatul este vinovat, iar fără el nu există nici faptă, nici dreptate.

² F. Dürrenmat, *Conversație nocturnă cu un om demn de dispreț*, Editura Univers, București, 2021, p. 47.

³ *Ibidem*, p. 49.

„Pe judecător, procuror și avocat îi avem deja, i se spune comis-voiajorului. Acestea sunt roluri pentru care e necesară o bună cunoaștere a materiei și a regulilor de joc. Doar rolul acuzatului e liber”⁴.

Modalitatea în care este construită și devoalată acuzația este una profundă și ilustrează magistral noțiunea de *vină*; întreaga viață a omului este centrată în jurul ideii de vină, absolvită prin sacrificiu christic și mai apoi reiterată perpetuu, imagine a unui destin implacabil. „Căci nu este om drept pe pământ care să facă binele și să nu păcătuiască”, arată Ecclesiastul⁵, așa încât „omul trebuie să mărturisească fie că vrea, fie că nu, căci mereu e ceva de mărturisit”⁶.

Treptat, comis-voiajorul intră în rolul Acuzatului și își mărturisește viața, faptele, greșelile. Examinarea prezidiului este una meticuloasă, iar declarația Acuzatului este analizată milimetric și descompusă în infinite particule incriminatoare. În fumul dens de țigară și în maiestuoasa liniște a nopții, faptele și mărturisirile mărunte încep să construiască, într-un final, *vină*. O vină compusă din imprudențe și din imprecizii, din decizii de moment legate între ele aproape invizibil, construind un păienjeniș în care omul, fragil, se pierde cu desăvârșire. Alfredo Traps povestește auditoriului fragmente disipate; unele îl privesc pe șeful său, pe *escrocul* domn Gyax, care și-a găsit sfârșitul în urma unui infarct. Altele conturează relația adulterină a lui Alfredo cu soția acestuia din urmă: „ce vreți? În afaceri e ca-n ring, iar viața privată e ca un carusel. Câteodată mai cade omul în ispită sau nu, mai calcă strâmb sau nu, e o chestie de noroc, nimeni nu-mi poate reproșa nimic”⁷.

Încet, studiat, analizând faptele și ascultând rechizitoriul, juriul decretează: lipsit de parteneri și de furnizori urmare a intenției lui Alfredo Traps de a continua afacerile pe cont propriu, profund afectat de vestea adulterului, sfârșitul „bătrânului gangster” e unul iminent. Alfredo Traps nu a săvârșit nicio crimă, Judecătorul o admite. Este însă găsit vinovat și condamnat la moarte pentru o acuzație morală.

„Dați-mi voie ca după acest toast să cinstesc fapta. Cred că am găsit cuvântul potrivit, căci rechizitoriul meu nu se vrea a fi un discurs înspăimântător care ar putea să-l facă pe prietenul nostru să se rușineze, ci este o cinstire care-i aduce la lumină fărădelegea și o lasă să-nflorească și ne face s-o conștientizăm: doar pe soclul pur al cunoașterii se poate înălța monumentul neîntinat al dreptății”, afirmă Procurorul⁸. Cinstirea fărădelegii simbolizează, în fapt, o dezvelire a măștilor în urma căreia omul rămâne singur și gol, față-în-față-cu-sine-însuși. Oglindea realității este una tulburătoare, iar adevărul – o povară mult prea greu de purtat. Omul, prin natura sa, disociază și se ascunde, neagă sau admite parțial adevărul, pe care îl fragmentează în mii de cioburi; raportarea omului la sine este întotdeauna incompletă, lacunară: prin acest *laudatio* adus Acuzatului, Friedrich Dürrenmatt nu glorifică fărădelegea, ci sinceritatea debordantă, conștiința vinei și a responsa-

⁴ *Ibidem*, p. 43.

⁵ Ecclesiastul, 7:20.

⁶ F. Dürrenmatt, *op. cit.*, p. 53.

⁷ *Ibidem*, p. 55.

⁸ *Ibidem*, p. 57-58.

bilității, asumarea și ființarea omului (și) în sfera virtuții și a imperativului moral. Apologia dreptății nu este o apologie a crimei, ci una a asumării; astfel, dincolo de estetica textului, de exacerbarea folosită cu măiestrie ca instrument de construcție a personajului și de ironia profundă cu care fundamentele dreptății și al adevărului sunt conturate, Dürrenmatt propune o nouă paradigmă: se poate ajunge la adevăr (și) prin eroare, prin cunoașterea și asumarea Răului și a Greșelii ca dimensiuni care compun ființa umană, prin asumarea, în fond, a *păcatului* în detrimentul repudiului acestuia. „Traps este un exemplu pentru mulți. Când spun că e incapabil de vină, nu vreau să afirm că e nevinovat: dimpotrivă! E cu atât mai mult vinovat de toate ticăloșiile posibile: comite adulter, escrocherii și furtișaguri, dar nu în așa măsură încât viața lui să constea numai în adulter, escrocherie și furtișag. Nu, fără doar și poate că are părțile sale bune, virtuțile sale, e un om onorabil, privit în ansamblu, e doar degradat de necinste și vinovăție, ușor corupt, așa cum se întâmplă în cazul oricărei vieți mediocre: dar, tocmai de asta, nu e capabil de o vină mreață, pură, trufașă, de o faptă categorică, de o infracțiune decisivă, iar acum, din pricina acestui lucru care lipsește din viața lui, visează că ar fi comis crima”⁹.

Istoria construită de Friedrich Dürrenmatt poate fi analizată dintr-o multiplă perspectivă; modalitatea de construcție a piesei constituie (și) un manifest împotriva formalismului excesiv, care transpune atât Judecătorul cât și Acuzatul în parametrii goi de conținut ai unei simple formule judiciare. Dreptatea este înfăptuită aici printr-o justiție neobișnuită, personală și inventată care deși nu răspunde necesității unui set de reguli prestabilit, aplicabil tuturor în mod egal, se apleacă înspre om și înspre esență. „Mă gândesc cu groază la acele vremuri în care trebuia să facem o muncă anostă în slujba statului. Cum s-au mai schimbat toate! Dacă înainte goneam de la un caz la altul, acum judecăm în tihnă, cu degajare, cu voie bună, învățăm să-l iubim pe inculpat, iar el, la rândul său, ne întoarce simpatia, înfrățire cât cuprinde. Și asta-i un lucru bun, căci dreptatea, dragi prieteni, e ceva luminos, înălțător, iar nu ceva îngrozitor, înspăimântător, așa cum a devenit justiția publică”¹⁰, afirmă Procurorul. Judecătorul conchide în aceeași manieră: „Are trăsături ciudate dreptatea noastră, știu [...] E o justiție anapoda, grotescă, capricioasă, pensionată, dar e, totuși, justiția însăși, în numele căreia te condamn, bietul meu, dragul meu Alfredo, la pedeapsa cu moartea”¹¹.

Ilustrează magistral Friedrich Dürrenmatt, deopotrivă, și modalitatea în care se raportează Judecătorul la vinovăția omului din fața sa: înțelegerea acestuia este profundă, dar nevoia socială de a înăbuși vina și de a pedepsi vinovatul e și mai puternică, motiv pentru care Alfredo Traps este condamnat la pedeapsa cu moartea. Judecătorul Werge nu ezită a condamna decretând pedeapsa capitală cu un pahar de cognac brun-auriu în mână, senin, dar cu o severitate studiată, invocând norme imuabile.

⁹ *Ibidem*, p. 70.

¹⁰ *Ibidem*, p.57.

¹¹ *Ibidem*, p. 73.

În linia aceleiași idei, este revelatoare interogația starețului Zosima într-una dintre cele mai frumoase spovedanii din literatura universală¹²: „Pururea să-ți aduci aminte că n-ai căderea să-l judeci pe altul. Înainte de a judeca un rău-făcător, judecătorul însuși ar trebui să-și dea seama că păcatele sale sunt cel puțin tot la fel de mari ca și ale celui care așteaptă osânda, că e și el vinovat pentru toți și pentru toate, chiar și pentru nelegiuirea săvârșită de omul pe care trebuie să-l judece. Numai când va înțelege pe deplin lucrul acesta, va putea fi judecător. S-ar părea că bat câmpii, și totuși e cum vă spun. [...] Chiar dacă legea te silește să-l judeci, cearcă să faci așa pe cât îți stă în putință, căci, plecând de la tine, el însuși se va osândi mai strașnic chiar decât l-ai putea tu osândi. Iar dacă inima lui rămâne împietrită la sărutul tău și-și bate joc de tine, nu te lăsa ispitit: înseamnă că încă nu i-a sosit sorocul să deschidă ochii. Dar o să sosească cândva, și chiar de nu va fi așa, nu-i nimic. Dacă nu el, altul va înțelege în locul lui, și cuprins de muștrări, se va învinui, osândindu-se, și astfel dreptatea va fi înfăptuită”.

Reliefat ideatic, Judecătorul devine aici o copie a modelului absolut - *imitatio Christi*; lumea în care este plasat acesta este însă una pervertită și, în orice caz, mult mai pragmatică. Dreptății divine îi corespunde una omenească, supusă greșelii. Imperativul esențial al acesteia din urmă este acela de a răspunde nevoii de ordine socială corectând haosul, or o atare nevoie poate fi complinită numai prin măsuri concrete și imediate și nu prin problematizare morală. Poate că cea mai vizibilă trăsătură a Judecătorului Werge este tocmai acest pragmatism transpus în asumarea obligației de a răspunde unei nevoi sociale imperioase – a nevoii de dreptate. Dar ce este Dreptatea? Ce este Adevărul? Întrebări care comportă o infinitate de răspunsuri și pe care Friedrich Dürrenmatt le sugerează numai, lăsând cititorului spațiul necesar aprofundării interogației ori, după caz, formulării răspunsului.

Dacă Judecătorul lui Friedrich Dürrenmatt nu ezită a condamna la moarte Acuzatul, Judecătorul lui Krzysztof Kieślowski conturează o tipologie cu totul aparte: cea a lucidității, a înțelegerii și a resemnării.

2. Roșu: Jocul de-a Adevărul

Perspectiva Judecătorului asupra Dreptății, a Vinovăției și a Omului este reliefată magistral și de Krzysztof Kieślowski în filmul *Roșu* - parte a splendidei trilogii *Trei culori*. Aceasta are în centru povestea lui Joseph Kern - un judecător pensionat al cărui conflict cu propria conștiință este mult mai pregnant decât în cazul Judecătorului Werge. Interogațiile sale sunt fără răspuns, calea pe care o alege în a cunoaște oamenii este atipică. Lucid și resemnat, își amintește, analizează, cântărește faptele cu precizie chirurgicală și i se destăinuie uneori tinerei sale prietene, Valentine, căreia îi vorbește despre eroare judiciară și, mai cu seamă, despre actul suprem de vanitate: a decide ce reprezintă ori nu Adevărul.

Firul narativ al peliculei având trei nominalizări la premiile Oscar se conturează în jurul unei tinere și splendide femei emanând frumusețe și vitalitate (Irène Jacob), respectiv în jurul unui bătrân mofluz și taciturn, personaj interpretat

¹² F.M Dostoievski, *Frații Karamazov*, vol. I, Editura Corint, București, 2014, p. 302.

magistral de Jean-Louis Trintignant. Relația celor doi, inițial conflictuală, se așază treptat creând spațiul unei reciproce înțelegeri a lumii văzute din unghiuri diferite, dar cu aceeași lupă, în ciuda deceniilor de viață și de experiență care îi separă.

Într-un cadru familiar și cald, evocând vremuri îndepărtate și idealuri ale unei tinereți demult apuse Joseph Kern conturează cu luciditate și cu ironie nedisimulată chipul Omului cu toate tarele sale, gol și monstruos. „Vă înșelați, îi spune Valentine, oamenii nu sunt răi”; naivității tinerei Kern îi răspunde cinic: „Nu pot decât să vă compătimesc”¹³.

„Justiția nu se ocupă de inocenți”, îi spune, mai departe, Judecătorul tinerei sale prietene atunci când aceasta îl întreabă dacă în cazul în care va ajunge vreodată în fața vreunui tribunal va mai întâlni un astfel de magistrat. Paradoxal, justiția se ocupă întocmai ori mai cu seamă de inocenți, și deși clamează natura diabolică a omului Kern cunoaște foarte bine acest adevăr.

Astfel, povestindu-i Valentinei de câțiva adolescenți care i-au spart în mai multe rânduri fereastra cu pietre, într-o profundă înțelegere atât a omului, cât și a mediului în care acesta trăiește Kern admite, lucid, că dacă ar fi fost în locul tinerilor ar fi procedat la fel: „și asta e valabil pentru toți cei pe care i-am judecat: aș fura, aș minți, aș uide...[...]”. Joseph Kern privește anomalia socială din poziția celui pentru care norma nu înseamnă nimic, sau are o valoare infimă raportat la scopul imediat urmărit. Astfel, înainte de a înțelege și explica un comportament dat, respectiv de a-l plasa în termenii vreunei infracțiuni ori contravenții Judecătorul încearcă să înțeleagă omul și motivele pentru care acesta a ales (?) să procedeze astfel. Așezat în locul celui ce încalcă legea și privind lumea cu ochii acestuia din urmă, Kern nu condamnă, ci, resemnat, culege cioburile de sticlă, înțelegând de ce se întâmplă, la urma urmei, toate acestea: „toate acestea pentru că au fost în locul lor, nu al meu”.

Un element insolit comun Judecătorului lui Friedrich Dürrenmatt, respectiv Judecătorului lui Krzysztof Kieślowski este dat de modalitatea în care cei doi aleg să cunoască și să înțeleagă Omul: dacă judecătorul Werge pune bazele unui Tribunal în toată regula, constituit în chiar sufrageria locuinței sale, Joseph Kern deține, la rândul său, o întreagă aparatură tehnică cu care își spionează vecinii. Oripilată de o asemenea intruziune în intimitatea oamenilor, Valentine îl interpelează și-l admonestează, supărată, încercând chiar să-l avertizeze pe unul dintre oamenii ai căror telefoane erau ascultate. Kern explică simplu actul său: „Nu știu dacă am fost de partea bună sau de partea rea. Aici, cel puțin, știu unde e adevărul”.

Se poate observa, deopotrivă, asocierea unei corecte (drepte) judecăți cu înțelegerea profundă a omului în detrimentul actului săvârșit de acesta, or formalismul judiciar caută soluții rapide și dorește înăbușirea fermă a oricărei conduite care încalcă norma. Formalismul este procedural, dar judecata trebuie să fie *umană* și paradoxal, Kern ajunge să înțeleagă acest adevăr abia ulterior pensionării și numai devenind, la rândul său, asemenea celor pe care i-a condamnat.

Kern își spionează vecinii pentru că numai în acest fel obține „un unghi de a privi lucrurile mai bun decât în sala de judecată”. Pentru că ani mai târziu, în

¹³ Fragmentele inserate cu fontul Italic reprezintă replici din film, în traducerea autorului.

urma pensionării, conchide că decizând ce este sau nu adevărul nu reprezintă, în realitate, decât un act suprem de vanitate. Și că esențial este echilibrul, or echilibru înseamnă o restructurare a valorilor sociale afectate, o reșezare a lor în matcă.

Într-una dintre seri, Kern îi povestește tinerei sale prietene cum în urmă cu treizeci și cinci de ani a achitat un marinar. Mai târziu, a conștientizat că soluția a fost una greșită: Acuzatul era vinovat. Valentine îl întreabă, curioasă, ce s-a întâmplat cu acea persoană ulterior achitării. Kern îi spune că s-a căsătorit și a avut trei copii, integrându-se perfect în societate, fără a mai încălca vreodată legea. „Atunci înseamnă că ați făcut ceea ce trebuia”, îi spune Valentine. Astfel, prin eroare judiciară echilibrul social a fost restabilit.

Cazul marinarului achitat de Joseph Kern este însă unul excepțional, or justiția nu poate regla numai excepțiile. Sancțiunea nu are numai un rol preventiv, ci și unul represiv. Ca întotdeauna, soluția poate fi identificată în profunzimea și dificila ecuație a echilibrului.

Judecătorul Werge și Joseph Kern, ilustrând în aparență două tipologii diametral opuse, au totuși ceva în comun: nevoia cunoașterii Omului, o nevoie reprezentând fundament al însuși actului de justiție și a căreia formalismul judiciar excesiv nu îi poate răspunde.

Conturând două perspective distincte asupra dreptății și vinovăției – perspective văzute prin ochii celui chemat să înfăptuiască dreptatea, Friedrich Dürrenmatt și Krzysztof Kieślowski construiesc, în realitate, oglinda tulburător de clară și pe alocuri necruțătoare a lumii în care trăim: o lume care poate fi salvată numai printr-un fragil și uneori de neînțeles echilibru.

3. Concluzii

Cele două tipologii ale judecătorului ilustrate de Friedrich Dürrenmatt și de Krzysztof Kieślowski sunt în esență diferite, dar converg; fundamentul comun este dat de nevoia de înfăptuire a dreptății pe căi uneori ocolite, străine de un formalism judiciar pernicios. Dacă în piesa de teatru a lui Friedrich Dürrenmatt un „Tribunal” grotesc conturează, prin judecata sa absurdă, fragilitatea adevărului și a ființei umane deopotrivă, judecătorul lui Kieślowski trăiește dureros revelația limitei și a inutilității. Realitatea adevărului devine de o simplitate dezarmantă; între vanitate și menținerea unei ordini sociale precare nu e decât un pas.

În fapt, ambele opere propun o perspectivă neconvențională, însă profund umană asupra unor teme fundamentale privind raportul dintre om, vină și dreptate conturând ideatic o lume lucidă și clară, plină de imperfecțiuni, dar aflată într-un permanent proces de (auto)regenerare.

Referințe:

Dürrenmatt F., *Conversație nocturnă cu un om demn de dispreț*, Editura Univers, București, 2021.
Dostoievski F.M., *Frații Karamazov*, vol. I, Editura Corint, București, 2014

